

Моньгэлин багъчудин элчир Хальмг таньгъчд

Июлин 9 бдр. Зүсн-зүүл цецгень, хурин хөөн гардг «догълинь эмгэ» голцнтрад, селкэд тааста унриь хайр авч ванькндж. бндр-бндр ккк модо, огьтргьуд күрмар зүткдж, сала-шидмөн үг-үатни сарвалгъд сүүрден, нег-негән дахисен болсн эрдлүүдж бәрсн цагъан-цагъан гермунтэ Башанта йир ке. Боль, эн бдр нта үлү гилг ке. Энд - тенд орс, моньгъл, хальмг гурви келәр бичен йорлмүд, моньгэлин ккк тасмта улан тугмуд боли советин цусн у тугмуд делсәд, күүкд-көвүд у кеерчкис үгднә.

Гал үдлә дөрви машин дүүрәд, ик багъ уга суулад, гартан цецге авсн дуугъан дууллад, Башанта уульнар гүүлгәд гарв. Уден уга. Яшалтинск Западн хойр района меджә деер эди ирәд, машиндәсн буулад, хаалгъ деер зөгсхав.

Цугъарань оньгн зөвәр холд, әрә нүднд үгддж йовх нег бички баранд боли терүнәс гарч, огьтргьуд күрч йовх цоонгсн төөснд тусси бәәнә. Баран улам-улам бөрдәд, тодрхагъар үгдәд, күүкд-көвүд уга цуг күлә-күләк улс — аашна, аашна — гилдәд шууглдв.

«Моньгъл» гисн бичгтә автобус күләджәх улсин хаджуд ирәд зөгсн цацу, амти цугъар үке гидж уралан зүткдәд, селгдсн машинә үүдәр гарч ирәд гинчирлә гар авлад мөндәх хойрнд, улан-улан галстукта пионермүд гүүдж ирләд, гинчирт сәәхи-сәәхи цецге гартн бәрүлдж, гаран толгә деерән бәрәд, хол газрас йовсн улсә мөндәхлә, цуг бәәх улс иргдж алы ташлдв.

...Трибуи деер цуг гинчир, Западн района советск-партийн боли комсомольск кәдләчир гарч ирлгъиг, хурси улс орс, хальмг уга күчр гидж халунар тосцхав. Тер дарунь трибунар пионермүд гарч ирәд, гинч болгъна күзүнд пионерск улан галстук зүүлгънлә, бүрә бүшкүр «Нарт делкән демократическ багъчудин гимн» татв, цуг амти эн дууг өргәд дуулцхав. Хәартә гинчир ирснд нерәдгдсн митинг партин райкомин селләтр үр Синческуд селкәд, комсомолин таньгъчин негдгч селләтр үр Надбитовд үг өгв. Үр Надбитов Моньгэлин Багъчудин Революционн Нициәнә элчирт Хальмг таньгъчин күч-көлчирин боли багъчудин нери деерәс халуи мөнд күргв. Тер мет Башанта селәнә эдлахун техникумин комсомольск организацион селләтр үр И в а щ е н к о, ВЛКСМ-и райкомин негдгч селләтр үр Бадаев гинчириг бас йорәцхав.

Моньгэлин багъчудин элчирин тосцхач үр Доржпалам хәрү үг авб. «Күр иньгүд! Советск Союзд бои тана таньгъчд ирлгъи манд цань га байр. Маниг иим кевәр күндлдж өссити манд бас чилшго байр. Тегәд оньгъл улсин боли әнүнә багъчудин нери деерәс зүркии халуи мөнд танд иргдәнәв — гисн шуугата алы шлгънд даргдв.

«Моньгъл боли Советск залуудин найрамдал манд тугай, ура!» гисн оли дахлж Ура—а—а гилд дүүрән болад бәәв.

Башантан техникумд болн комсомолин райкомд

Гартә гинчириг, техникумин кергә боли тууджла таньдтха гидж кторин дарук үр Крицкий дуудв. Иринь ахр үгдән үр Крицкий, күкүм 27 жилин эргд 2200 хникүд, агрономс, малин эмчир дж совхоз колхозмудар өгсиг ав. Техникум зүсн-зүүл селәнә сун машиндә, малта боли таратә.

Моньгэлин Багъчудин Революционн Нициәнә элчир Хальмг таньгъчин Западн районд ирәд, хойр хончкад йовцхав. Эди колхозмудин, Башанта техникумин, сургъульчирин производственн бригадин керг-үүллә таньлдв. Эди йир икәр хандж, моньгъл улст мана зүркии халуи мөнд авч хәрцхав.

Энн сургъульчирт авсн медрләй батлхдн ик дөнъ болна. Ода тәди бийстн үзент, техникум мел сәәхи бндр-бндр мөди дунд бәәнә. Гер болгъна бөрн зүсн-зүүл цецге бас бәәнә. Эн тоотиг сургъульчир бийсн тардж, асрдж гаргъв. 1955-56 джилмүдт техникум Цугсоюзин Селәнә Эдлахун Гәәхүлд орцла — гидж үр Крицкий үгән чиләв. Гинчир икәр совьмсдж, эн тоотиг бичдж авб.

...Комсомолин райкомин бюрон заседань болджана. Бюрон члеләс нань, эн заседаньд гинчир орлцв. Заседаньд хәләгдхн гурви төр: комсомолин зергләнд багъчуд орулдж авлгъ; комсомолин зергләнәс партин зергләнд орх комсомольчирт даалгъвр өгх; тарә хадлгънд комсомольчирин боли багъчудин социалистическ дөрләнә йовудин диг.

Сталинә нертә колхозд

Моньгэлин ккк татаста улан тугмудар боли советск цусн улан тугмудар, моньгъл, орс, хальмг гурви келәр бичгдсн дуудврта машид, сальки-савр уга цагт, әрә чичрәд, уреджах тенгесин усиншн долггарджах тарәнә, босад зөгссн күн геердм бндр эрди-шишән хаджугъар, кеерүлдж хаалгъин хойр амар тарсн модна дундгъар хурдлад йовна. М а ш и н и деер моньгъл, орс, хальмг дуд селгәдәр нег-негән соляд, өргмджтә кевәр бөдән гарад, теетг джиньндж хадглад бәәнә.

Уден уга, Сталинә нертә колхозар гүүлгәд орад ирввди. Цуг колхозникуд, ик-бички уга, хәартә гинчириг

Сургъульчирин производственн бригадт

Гинчир сургъульчирин производственн бригадин кәдлмшәр икәр соньмев. Тегәд эди Башантин дундин школин сургъульчирин бригадла оч таньлдв.

Бригадин Улан шугъуд школин директор үр Ковалев сургъульчирин кедг-күцәдгиг гинчирт келдж өгв.

— Башантин дундин школд сургъульчирин бригад бүрдәгдәд хойр джил болв. Ут туршдан эн бригадт 117 сургъульчир 7 звенод ховагдсн бәәнә. 2 звенонь эрди-шишә ургъа-

Түрүн төрәр күүндвр болад, нүүрт йовх багъчуд — Каренко Тамара, Ногин Николай, Ширинова Ирина, Чеботарев Алексей, Ялин Александр эди комсомолд орулгддж авгдв. Дарунь комсомолец Проскурин Николай членә кандидат өрх даавр өгв.

Гурвдгч төрәр 112-ч боли «Южнлй» совхозмудин, «Пролетарская победа», Сталинә нертә, Чапаевин нертә колхозмудин элц комсомольск организацион селләтрмүд бөсдж, ямаран кевәр комсомольчирас боли багъчудас бүрдсн агрегатс хоорндан тарә хадж, хуралгънд дөрләд делгрүлдж, ямаран аш бәрснә тускар келснә хөөн, бюро нүүрт йовх агрегатсиг грамотар ачлх шиндвр гаргъв. Гинчир комсомолин кәдлмшлә таньлдусид икәр ханлт өргв.

тосцхав. Гинчир хальмг улсин гермүдт ордж хәләнәвди гилгәд, эн колхозин малч Мухлинов Матвейин, шофер Цебеков Антона герт ордж хәләцхав. Дакад гинчирин толгъач үр Доржпалам Манджикова Пюрвә, Хахлашева Төгрәш, Халенгинова Эрнджән гидг эмгдүллә зурган цокулв.

Дарунь гинчир тарә хадлгън, цоклгън хойрив онцдан кегддгәр соньмев. Тегәд, эди тарә хураджах нүүрт йовх В. Гапонович, П. Бондарь эднә лафетн жатксин кәдлмшинь оч хәләв. Колхозин правлень хәартә гинчириг тоогъад, ирдж эднә кәдлмшәр соньмевсидн ханлт өргв.

дг, 2 звенонь багц асрдг, 2 звено мал, шову асрдг, тосхачирин нег звено бас бәәнә.

Эн джил сургъульчир 120 га эрди-шишә, 130 гектар нари цецг, 13,5 га сад, 3,5 га виноград, 115 га багц, тарәд асрджана. Малчирин звено эн джил нугъсна 800 боли такан 540 гууджмә асрад, ода миньг гар нугъсна гууджмә асрджана.

Мана сургъульчир эрди-шишән буудяг — 40 центнер, ккк ногъа — 300 центнер, 180-200 центнер тар-

вс, багцин ургъмә 200 центнер гектарасн авх даалгъвр авла, Школ бийш, 2 тракторта, 1 автомашитә. Дакад болхла 14 сургъульчир трактористин боли 14 сургъульч шоферин эрди эн джил авцхав — гилж үр Ковалев үгән чиләгъад, сургъульчирин багцин өвс таслджанг оч хәләтин гидж гинчириг сурв.

Кеер, багцин өвс таслдж йовсн сургъульчир гинчириг алы ташлад тосцхав. Гинчирин толгъач үр Доржпалам сургъульчириг йорәв. Тер дарунь сургъульч Корчагин Володә «Нарт делкән демократическ багъчудин гимн» гармад орулад татлгънла, цугъар орс, моньгъл уга дуулцхав. Тингдж бәәгъад цугъар «Москва эргмин асхи» гидг дууг өргәд авб. Сургъульч Курноскина Маша «Богшургъас» гидг хальмг ду дуулхла, гинч үр Цегмд дахад дуулв. Цугъар алы ташцхав.

Гентки Володә Корчагин «Гонак» татлгънла, звенон толгъач Алла Песитова тал дунд гарч ирәд, дугърад билхлән, гинч үр Самбу дахлцад айта кевәр билв. Дарунь Ира Моголицыкова, Валя Кугультинова хойр «Шарка—барка» билв. Тегәд цугъар гар-гаран бәрләд, зөгсад, орсгъар «Бемр цуг газрин көвүд...» гидг ду дууллад, зурган цокулцхав.

«Пролетарская победа» колхозд

Колхозин правленә газа йир оли күн хурдж. Эднә өминь улан-улан галстуксн салькна аю дахдж сәрвкен пионермүд, гартан цецге бәрсн зөгсдж. Гинчир машиндәс буулгънла пионермүд цецгәс эди болгв. Сургъульч Ина Пономарева: ах-дү болгч моньгъл багъудт мана зүркии халуи мөнд—гидж пионермүдин нери деерәс келв. Хәрүдн үр Доржпалам — иим тослгд ханджанавди. Мана хойр оли амти иньлгънд эвдрлт уга билә, болхичи уга—гидж келв.

Колхозин ахлч Федор Иванович Дедов гинчирт: эдлаху эн джил орнуггтан 1,2 сай литр үс, 1 сай бндг, 20 тонн ноос, 30 миньгн центнер буудя орулдж өгхми гидж келв. Дакад болхла колхозникудин бәәдл-джиргәл улмар ясрад, колхозин селәд оньгән сольдж сәәхрджәхинь эн заав.

Ганцхи инди джил колхоз гарсн газрури нүүдлж ирджах хальмгудт 124 гер бәрдж, эн джил 50 гар гер бәр джәхинь эн төмдлв.

Гинчир малч Сельдинов Эрнджәнд тосхлтин техник Халавкин Иванд өд цхав. Үр Халавкинә икр хойр-бичкннн гинчир йорәцхав. Дарунь гинчир 5-ч бригадт одал, тарә хадлгъ, виноград, сад хәләцхав.

Үр Дедов гинчириг сән гидгәр тоов. Тегәд үр Доржпалам багъчудин нери деерәс ханлт өргәд, Федор Иванович Моньгэлин төмдг зүүлгъв. Колхозин комсомольск организацион гинчир болгънд белг гидж неджәд, сонь ури үгин дегтрмүд өгв.

Гинчир района багъчуд дунд

Комсомолин таньгъчин комитетин негдгч селләтр үр Б. П. Надбитов гинчирт хальмг улсин авц-бәрцин, заньгин тускар, таньгъчиннн культур, эконоикин тускар келдж өгхләрн, хальмг улсин тууджиг тодрхагъар келдж өгв. Терүдән үр Надбитов таньгъчин багъчуд алы бис төр күцәлгънд орлцдиг онц төмдлв. Гинчир эн тоотиг йир икәр совьмсдж, бичдж авцхав.

Асхлад техникумин клуб дүүрәд, района багъчуд боли күч-көлчир хурв. Үр Надбитов Хальмг таньгъчин күч-көлчирин боли багъчудин нери деерәс чинчириг Моньгъл оли-амтиә революционн 37 джилн бөиләнә йорәв. Үр Доржпалам хәрү үг келв.

Башантин техникумин хальмг ансамбль гинчирт иәр-наад үзүлв. Гинчир йир икәр соньмев. Багъчудин сурврар үр В. Самдан «Талын анчин», Ш. Дулма «Сәндәр охин» гилд моньгъл ду дуулцхав. Дакад цуг гинчир ут-туршдан 15 күн «Зөвлөлт монголын найрамдал», «Магнаг үсәгтәй туг» гидг ду дуулсиг хурси улс айта гидгәр тасадж алы ташцхав.

Дарунь гинчирт ик тоовр болад, гинчирин негн: «Хотин сәәнәр гинчән тоодг, хувцна сәәннн эврән эдлг» мана ах-дү болгч хальмг улс бәәдж гидж келв.

Үр Надбитов гинчир болгънд белг гидж, хальмг ду-би бичгдсн гурвагъад пластинке, 1-ч боли 2-ч «Теегн герл» альманахс, «Дуулич, теетг дуулич» гидг дегтр өгв. Терүи деерн нег хоньхта гармаг, моньгэлин сән иен комсомольск организацион белгв. Цуг багъчудтн хальмг ансамблин иәр-наадна ду-би бичгдсн хойр радио-ент белгв.

Цугъар бөсад, алы ташлад, «Нарт делкән демократическ багъчудин ими» дуулцхав.

Маньгдуртн июлин 11-д гинчир ик гидгәр хансн, цуг мана мөндиг моньгэлин улст күргдж келх болад, мөндән келәд көндрцхав.

«Зөвлөлт монголын найрамдал манд тугай!»

«Советск улс, моньгъл улс хойран иньлгън мөнд болтха!» «Да здравствует дружба народов Монголии и Советского Союза!» — гисн дуд брим цевр агъарт бөдән авч күнъкнв.

БЕМБИН Тимофей.
НАРМИН Рамса.